

μόνο πάνω σὲ αἰσθητικὲς βάσεις, ὅτι ἐξυψώνει δηλ. τὴν ὁμορφιὰ τοῦ ἠθικοῦ ἡρωϊσμοῦ μὲ τὴν ἀντίθεση καὶ τὴ σύγκρουση. «Ἄν μὲ ρωτήσουν, λέει, γιατί ὁ Θεὸς δὲ δημιούργησε ὄλους τοὺς ἀνθρώπους μὲ τέτοιο χαρακτῆρα, ὥστε νὰ τοὺς διευθύνῃ μόνο ἡ λογικὴ, θ' ἀπαντήσω: Ἐπειδὴ εἶχε ἀρκετὸ ὑλικὸ γιὰ νὰ πλάσῃ ὄλα τὰ πράγματα, ἀπὸ τὸν ἀνώτατο ὡς τὸν κατώτατο βαθμὸ τῆς τελειότητος». Ἐπειδὴ τελειότητα κατὰ τὴν ἀντίληψή του σημαίνει, πραγματικότητα, ἡ ἐξήγησις αὐτῆ τοῦ κακοῦ — καὶ τῆς πλάνης ἐπίσης — ὑποδηλώνει τὴ θεωρία τῶν βαθμῶν τῆς πραγματικότητος, ἀναζωογονημένη καὶ ἐπεξεργασμένη στὴν ἐποχὴ μᾶς ἀπὸ τὸν Κ.Φ.Χ. Μπράντλεη, μαζὶ μὲ μιὰ σχετικὴ θεωρία γιὰ τὴν πλάνη.

Ἡ ἰδέα λοιπὸν τῆς πλάνης, ἂν καὶ παλαιότερη ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, χρησιμοποιήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ σὲ μεγάλη κλίμακα στὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος, πού ἡ ἐπίδρασή της στὴ σκέψις τοῦ 17ου αἰῶνα δὲν εἶναι τὸ μόνο παράδειγμα. Θὰ τὴ δοῦμε ν' ἀντισταθμίζεται ὡς ἓνα σημεῖο, ἀπὸ ἓνα ἀναζωογονημένο Ἀριστοτελικὸ ρεῦμα στὰ ἔργα τῶν μεταφυσικῶν, πού μᾶς μένουν τώρα νὰ μελετήσωμε.

Ο ΛΑΪΜΠΝΙΤΣ

Τὸ Γ. Οὐ. Λάϊμπνιτς (Leibniz 1655—1716), γιὸ ἐνὸς καθηγητῆ στοῦ Πανεπιστήμιου τῆς Λειψίας, τὸν κοσμοῦν μερικὰ ἀπὸ τὰ λαμπρότερα διανοητικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Γερμανικῆς μεγαλοφυΐας.

Σὲ πολὺ μεγαλύτερο βαθμὸ ἀπὸ τὸ Βάκων, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς θεωροῦσε ὄλο τὸ ἐπιστητὸ ὡς δική του περιοχὴ. Μαθηματικός, Φυσικός, Ἱστορικός, Μεταφυσικός, ταυτοχρόνως καὶ διπλωμάτης, ἔφτανε στὸ βᾶθος κάθε ζητήματος πού ἔθιγε καὶ πλούτισε ὄλες τὶς πολυποίκιλες μελέτες του μὲ νέες ἀπόψεις, ἢ μὲ νέα πράγματα.

Καὶ ὅπως ἔγινε μὲ ἄλλους μεγάλους συμπατριῶτες του, ὁ τελικὸς σκοπὸς ὄλης αὐτῆς τῆς περιέργειας καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος, ἦτανε τὸ νὰ συνδυάζῃ καὶ νὰ συμφιλιώνῃ. Μιὰ ἀπὸ

τις φιλοδοξίες του ἦταν νὰ δημιουργήσῃ μιὰ παγκόσμια γλῶσσα τῆς φιλοσοφίας, μὲ τὴν ὁποία τὰ προβλήματα τῆς θὰ γίνονταν ζητήματα μαθηματικῆς ἀποδείξεως. Ἄλλη ἦταν νὰ ἐναρμονίσῃ τὴν ἀρχαία μὲ τὴ νεωτέρα φιλοσοφικὴ σκέψῃ καὶ μιὰ τρίτη, ἡ χιμαιρικώτερη ἀπ' ὅλες, νὰ συμβιβάσῃ τὶς διαφορὰς μεταξὺ τῆς Ρώμης καὶ τοῦ Προτενσταντισμοῦ. Τέταρτη — ποὺ πραγματοποιήθηκε μερικῶς, πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἐπεχὴ του — νὰ ἐνώσῃ τοὺς Γερμανοὺς Καλβινιστὰς μὲ τοὺς Λουθηρανούς. Στὴν πολιτικὴν δοκίμασε μὲ ἴση ἀποτυχία, νὰ ἰδρῦσῃ μιὰν ὁμοσπονδία τοῦ Ρήνου, ὡς φραγμὸ στὸ Λουδοβίκο 14ο καὶ νὰ τραβήξῃ τὴ φιλοδοξία τοῦ ἴδιου τοῦ Λουδοβίκου ἀπὸ τὶς ἐπεμβάσεις του στὶς γειτονικὰς χῶρας, στὴν κατάκτηση τῆς Αἰγύπτου.

Φαίνεται πιθανὸ ὅτι καμιὰ ἄλλη διάνοια μὲ τέτοια δύναμη, δὲν ἀφοσιώθηκε ποτὲ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους στὴν ὑπηρεσία τῆς φιλοσοφίας.

Καὶ ἡ δύναμη αὕτη ἀποδείχθηκε ὄχι ὅπως σὲ ἄλλους μεταφυσικοὺς μὲ ἔργα λίγο πολὺ ἀμφίβολης ἀξίας, ὅσο θαμβωτικὴ ἐξυπνάδα κι' ἂν ἐπιδεικνύουν, ἀλλὰ μὲ πρώτης τάξεως προσφορὰς στὶς θετικὰς ἐπιστῆμες.

Ὅλοι τώρα παραδέχονται ὅτι ὁ Λαΐμπνιτς ἀνακάλυψε τὸ **Διαφορικὸ Δογισμὸ** ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ Νεύτωνα καὶ μάλιστα ὅτι ἡ διατύπωση μὲ τὴν ὁποία καὶ μόνη ἔγινεν εὐχρηστος γιὰ καρποφόρα ἐφαρμογή, ἦταν ἀποκλειστικὴ ἐφεύρεσή του. Στὴ φυσικὴ εἶναι ὁ πρωτοπόρος τῆς **Διατηρήσεως τῆς Ἐνεργείας**. Στὴ Γεωλογία παρουσιάζει τὴ θεωρία, ὅτι ὁ πλανήτης μας ποὺ ἄρχισε ὡς μιὰ λειωμένη πύρινη μᾶζα, γεννήθηκε ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ ἡ νεώτερη θεωρία τῆς ἐξελίξεως, εἶναι ἰδιαίτερη ἐφαρμογὴ τῆς περὶ Ἀναπτύξεως θεωρίας του.

Μόνη ὅμως ἡ διάνοια δὲν κάνει τὸ μεγάλο φιλόσοφο. Χρειάζεται ἐπίσης καὶ χαρακτῆρας καὶ ὁ χαρακτῆρας τοῦ Λαΐμπνιτς ἦταν ἐντελῶς ἀνάξιος τῆς μεγαλοφυΐας του. Φιλόδοξος καὶ φιλάργυρος, κόλακας καὶ καιροσκόπος, ποτὲ δὲν ἐθεωρησε τὴν ἀλήθεια αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ ὡς ἀνώτερο σκοπὸ, οὔτε ἤθελε νὰ ἔχῃ σχέσεις μ' ἐκείνους ποὺ ἀφοσιώνονταν σ' ἓνα εὐγενὲς ἰδανικόν. Ἀφοῦ καλλιέργησε τὴ γνωριμία τοῦ Σπινόζα, πρόσθεσε κι αὐ-

τὸς στίς κακολογίες πού λέγονταν μετὰ τὸ θάνατό του καὶ φά-
νηκε ἄρκετὰ χαμερπής, ὥστε νὰ ὑποστηρίξη τὶς θρησκευτικὰς
προλήψεις κατὰ τῆς θεωρίας περὶ βαρύτητας τοῦ Νεύτωνος. Ἡ
συμφορὰ πού πίκρανε τὶς τελευταῖες μέρες του, μπορούμε μὲ βε-
βαιότητα νὰ ποῦμε, ὅτι δὲν θὰ ἦταν δυνατό νὰ συμβῇ στὸ
Σπινόζα.

Κατὰ τὴν ἀνοδο στὸν Ἀγγλικὸ θρόνο τοῦ Ἐκλέκτορα τοῦ
Ἀννοβέρου ὡς Γεωργίου Ιου, ὁ Λάϊμπνιτς ἐπιδίωξε νὰ προσ-
ληφθῇ στὸ Παλάτι τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου. Ὡς φαίνεται ὁ πρό-
γκιπας δὲν τὸν βρῆκε πολὺ κατάλληλο γιὰ δημόσιο ὑπάλληλο
καὶ πολὺ σωστὰ κατάλαβε ὅτι ὁ Λάϊμπνιτς θὰ προτιμοῦσε ν' ἀν-
ταλλάξῃ τὴ θέση τοῦ ἱστοριογράφου στὸ Ἀννόβερο, μ' ἓνα καλύ-
τερο μισθὸ στὴ Βιέννη. Τὸ ὅτι εἶχεν εὐδοκιμήσει σὲ ἄλλες περιο-
χάς, δὲ μπορούσε ν' ἀποτελέσῃ σύσταση γιὰ ἓναν ἄνθρωπο, πού
αὐτὸς τὸν ἤξερε μόνο ὡς ἀμελεῖ καὶ ἄπιστο ἴσως ὑπηρέτη καὶ
μάλιστα νὰ κερδηθῇ μ' αὐτὸ ἡ εὐνοια ἐνὸς τέτοιου ἀναλφάβητου
προϊσταμένου.

Ὅπως δὴποτε ἡ Ἀγγλικὴ μισθοδοσία σταμάτησε καὶ ὁ ξεθω-
ριασμένος πιά ἐγκυκλοπαιδιστὴς ὑπόκνυεν ἀπὸ ἀσθένεια καὶ
ἀγανάκτηση.

Ὁ μόνος πού πένθησε στὴν κηδεῖα του ἦταν ὁ γραμμα-
τέας του Ἐκκαρτ, ὁ ὁποῖος ζήτησε ἀμέσως νὰ καταλάβῃ τὴ
θέση πού ἔμενε ἄδεια μὲ τὸ θάνατο τοῦ προϊσταμένου του.

Μιὰ μόνη θεωρία τοῦ Λάϊμπνιτς κέρδισε μεγαλύτερη τιμὴ,
ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἐκδήλωση ἄλλου φιλοσόφου. Μὰ ἡ φήμη ἐκείνη
ὀφείλεται στὴν ἄσβηστη φλόγα μὲ τὴν ὁποία τὴν εἶχε περι-
βάλλει ἡ σκωπτικὴ εἰρωνεία τοῦ Βολταίρου. «Ὅλα εἶναι θαυ-
μάσια μέσα στὸν πιὸ θαυμάσιο ἀπὸ τοὺς κόσμους». Αὐτὸ εἶναι
τὸ περίφημο χωρίο, πού γιὰ σάτυρα του γράφτηκε ὁ *Candide*.

Μὰ ὁποιαδήποτε ἀξία καὶ ἂν ἔχουν οἱ ἀντιρρήσεις τοῦ
Βολταίρου γιὰ τὴν αἰσιοδοξία, μαρτυροῦν σχεδὸν τόσα ἐναντίον
αὐτοῦ τοῦ ἴδιου, ὅσα καὶ ἐναντίον τοῦ ἄτυχου θύματός του. Δι-
ότι τὸ κάτω κάτω πιστεύοντας, ὅπως ἔκανε, σ' ἓνα Θεὸ, πού
συνδύαζε τὴν παντοδυναμία μὲ τὴν τέλεια καλωσύνη, δὲ μπο-
ροῦσε περισσότερο ἀπὸ τὸ Λάϊμπνιτς, ν' ἀποφύγῃ τὴν ὑποχρέωση,

νά συνταιριάση τὸ θεῖο χαρακτῆρα μὲ τὸ θεῖο ἔργο. Σὲ ζητήματα ἀργίοι ὁ Γερμανὸς φιλόλογος φαίνεται ὅτι κατέχει θέση ἀδιαφιλονίκητη. «Ἐνα τέλειο ὄν πρέπει ἔχη κάνει τὸν καλύτερο δυνατὸ κόσμο». Τὸ ζήτημα εἶναι τὶ ἐννοοῦμε μὲ τις λέξεις **καλὸ** καὶ **δυνατότητα**. Ὁ Σπινόζα εἶχε λύσει τὸ πρόβλημα, ταυτίζοντας τὸ καλὸ μὲ τὴν ὑπαρξή. Εἶναι ἀρκετὸ τὸ ὅτι τὰ πράγματα ποὺ ὀνομάζομε κακὰ εἶναι δυνατά. Ἡ ἀπειρη Δύναμη τῆς φύσεως θὰ ἀντέφασκε μὲ τὸν ἑαυτὸ της ἂν δὲν ἐπραγματοποιούνταν. Ὁ Λάϊμπνιτς ἀπορρίπτει τὴν πανθεϊστικὴν θέση μὲ τὰ λόγια, μὰ σχεδὸν τὴν παραδέχεται στὴν πράξη. Κακὸ γι' αὐτὸν σημαίνει ἀτέλεια καὶ ἂν ὁ Θεὸς ἔκανε τέλος πάντων κάποιον κόσμον, ἦταν μοιραῖο νὰ εἶναι ἀτελής. Προχωρῶντας ὀνομάζει τὸν πόνον ἀτέλεια, ἡ ὁποία ὑπονοεῖ μιὰ σοβαρὴ λογικὴ ἐλαττωματικότητα στὸν αἰσιόδοξο. Διότι ἂν καὶ σὲ ὀρισμένες περιστάσεις ἡ παραγωγή πόνου φανερώνει ἀτέλεια τοῦ τεχνίτη, δὲν ἔχομε τὸ δικαίωμα νὰ συμπεραίνωμε ὅτι, ὅπου δήποτε ὑπάρχει πόνος, ἐκεῖ πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ ἀτέλεια.

Ἄλλη δικαιολογία εἶναι ἡ ἀναγκαιότη τοῦ πόνου ποὺ τὸν θεωρεῖ ὡς τιμωρία γιὰ τὸ ἔγκλημα, ἡ γενικώτερα ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας. Ἐνα τέτοιο ἐπιχείρημα ἰσχύει γιὰ ἐκείνους μόνο, ποὺ πιστεύουν στὴν ἐλεύθερη θέληση. Αὐτοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι ἕνας κόσμος ἀπὸ ἐλεύθερους καὶ ὑπεύθυνους παράγοντες ἀξίζει ἀπείρως περισσότερο ἀπὸ ἕνα κόσμον αὐτομάτων. Καὶ δὲν τὸν πληρώνομε παραπολὺ ἀκριβὰ, ἔστω καὶ στὴν τιμὴ τέτοιων βασάνων σὰν αὐτὰ ποὺ βλέπομε. Τὸ ἐπιχείρημα δὲν εἶναι πολὺ πειστικόν, διότι ἡ ἐλευθερία τῆς ἐκλογῆς σ' ἕνα κόσμον χωρὶς λύπες εἶναι πέρα πέρα νοητὴ. Μὰ καλὸ ἢ κακὸ τὸ ἐπιχείρημα θὰ ἦταν μ' ὅλα ταῦτα δυνατὸ νὰ ἀναφέρεται στὸ Βολταῖρο, ποὺ πίστευε στὴν ἐλεύθερη θέληση, δὲ θὰ μπορούσε ὅμως νὰ χρησιμοποιηθῆ ὑποφερτὰ καὶ ἀπὸ τὸ Λάϊμπνιτς, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀδιάλλακτος ντετερμινιστής.

Γιὰ νὰ ξεκαθαρίσωμε τὸ σημεῖο τοῦτο, πρέπει τώρα νὰ γυρίσωμε στὸ μεταφυσικὸ τοῦ σύστημα.

Ὁ Βάκων, ὁ Ντεκάρτ καὶ ὁ Σπινόζα ἐνῶ διαφωνοῦσαν πλατιὰ σὲ ἄλλα ζητήματα, συμφωνοῦσαν στὸ ὅτι ἔδιναν μικρὴ

σημασία στη μελέτη τῶν *τελικῶν αἰτίων*. Ὁ Βάκων, ἐπειδὴ προφανῶς δὲν τοῦ ἄρεσε ἡ ἰδέα ὅτι ἡ τέλεια προσαρμογὴ ὅλων τῶν πραγμάτων στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου ἔκανε περιττὴ κάθε προσπάθεια νὰ τὰ καταστήσῃ ἀκόμη πιὸ χρήσιμα. Ὁ Ντεκάρτ, ἐπειδὴ ἦταν ἀφοσιωμένος στὴ μαθηματικὴ μέθοδο, ποὺ ἐφαρμοζόταν πιὸ εὐκόλα σ' ἓνα σύστημα μηχανικῆς αἰτιότητος. Ὁ Σπινόζα γιὰ τὸν ἴδιον λόγο καὶ ἐπειδὴ δὲν πίστευε σὲ προσωποποιημένο θεό.

Τουναντίον ὁ Λαΐμπνις ἦταν ἐπηρεασμένος βαθειὰ ἀπὸ ἓνα χωρίο τοῦ Πλάτωνος στὸ Φαίδωνα, ὅπου ὁ Σωκράτης ἀντιτάσσοντας τὴ φιλοσοφία τῆς *τελολογίας* στὴ φιλοσοφία τοῦ μηχανισμοῦ, ἐπιθυμεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴ φύση ἀλιώτικα, ὅτι δηλαδὴ σχεδιάστηκε μὲ σκοπὸ τὸ ὑψιστὸ ἀγαθόν. Ὁ Λαΐμπνις ὁμως δὲν προχώρησε ὅσο ὁ Πλάτων.

Μελετῶντας τὶς δύο μεθόδους, διδάσκει ὅτι τὸ καθετὶ γίνεται γιὰ τὸ καλόν, μὰ κι ἐπίσης ὅτι τὸ καθετὶ γίνεται μέσον μιᾶς ἀδιάσπαστης σειρᾶς ἰσχυρῶν αἰτίων. Ταυτοχρόνως ὅτι τὰ αἷτια αὐτὰ εἶναι φαινομενικῶς μόνον ὑλικά ἐνῶ στὴν πραγματικότητα εἶναι πνευματικὰ ὄντα. Δὲν ὑπάρχει ὕλη νεκρή, τὸ σύμπαν ἀποτελεῖται μόνο ἀπὸ ζωντανὲς δυνάμεις. Ἡ γενικὴ ἰδέα τῆς δυνάμης προέρχεται πιθανόν ἀπὸ τὴν ἀπειρὴ ἐκείνη Ἰσχὺ ποὺ κατὰ τὸ Σπινόζα ὅλο τὸ Σύμπαν εἶναι καὶ προῖόν καὶ ἔκφρασή της μαζί. Ἡμπορεῖ νὰ ἔχη ὑποδηλωθῆ ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος τὴν τυχαία συνταύτιση τοῦ ὄντος μὲ τὴν Ἐνέργεια. Ὁ Λαΐμπνις ὁμως βρῆκε τὸ δικό του τύπο τῆς δυνάμης στὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητα, τὴν ὁποία ἀκολουθῶντας τὸν Ἀριστοτέλη μᾶλλον παρὰ τὸν Πλάτωνα συνέλαβε ὡς *ἐντελέχεια*, ἢ πραγματοποιημένη Ἐνέργεια καὶ πρώτη οὐσία.

Ὑστερα ἀπὸ μακροχρόνια ἀγωνιώδη σκέψη διάλεξε τὸ πολὺ πιὸ ἐπιτυχημένο ὄνομα *Μονάς*, ἓναν ὄρο ποὺ πρῶτος τὸν ἐπινόησε ὁ Μπροῦνο, μὰ ποὺ ὁ Γερμανὸς μεταφυσικὸς δὲν τὸν δανείστηκε ἀπ' εὐθείας ἀπ' αὐτόν, ὅπως θὰ μπορούσε νὰ πιστευθῆ.

Σύμφωνα μὲ τὸ Λαΐμπνις οἱ μονάδες, ἢ τὰ ὕστατα στοιχεῖα τῆς ὑπάρξεως ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὶς δύο οὐσιώδεις ιδιότητες τῆς ψυχικῆς ζωῆς, τὴν ἀντίληψη καὶ τὴν ὁρμὴ. Στὴ σύνδεση

τούτη δυὸ σημεία πρέπει νὰ ξεκαθαριστοῦν. Ἐκεῖνο πού ὀνομάζει ἀπλῆς μονάδες, αὐτὲς δηλαδὴ πού τὰ συστατικά τους εἶναι γνωστὰ ὡς ἀνόργανος ὕλη, ἂν καὶ αἰσθάνονται δὲν ἔχουν συνείδηση τῶν αἰσθημάτων τους, δὲν ἀντιλαμβάνονται κατὰ τὴ γλῶσσα του. Καὶ προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξη ὅτι μιὰ τέτοια νοητικὴ κατάσταση εἶναι δυνατὴ ἂν σχετιστῆ μετὴν ἴδια τὴν ἐμπειρία μας.

Ἀκοῦμε τὸ μούγκρισμα τῶν κυμάτων στὴν παραλία, μὰ δὲν ἀκοῦμε τὸν ἦχο πού παράγεται ἀπὸ τὸ πέσιμο τοῦ κάθε μορίου ὕδατος. Καὶ ὅμως ἀσφαλῶς πρέπει νὰ τὸν ἀντιλαμβανόμαστε κατὰ ὁποιοδήποτε τρόπο, ἀφοῦ ὁ ὀλικὸς ὄγκος τοῦ ἠχου ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ μὴ ἀκουστὰ ἐκεῖνα χτυπήματα. Παραβλέπει τὸ νοητὸ ἀντίρροπο, ὅτι τὸ ἀμέσως προηγούμενο τῶν ἀκουστικῶν μας αἰσθημάτων, εἶναι μιὰ ἐγκεφαλικὴ διαταραχὴ καὶ ὅτι αὐτὴ πρέπει νὰ φτάσῃ σ' ἕναν ὀρισμένο ὄγκο, γιὰ νὰ παραγάγῃ ἀποτέλεσμα στὴ συνείδησή μας.

Τὸ ἄλλο σημεῖο εἶναι ὅτι ἡ τάση μιᾶς μονάδας δὲ σημαίνει ἐνεργητικὴ ὀρμή, ἀλλὰ ἀναζήτησις ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερων ἀντιλήψεων, μιὰ συνεχῆ εὔρυνση τοῦ γνωστικοῦ κύκλου τῆς. Μὲ λίγα λόγια κάθε μονάδα εἶναι ἕνας μικρὸς Λαίμπνιτς, πού αὐξάνει διαρκῶς τὸ ποσὸν τῶν γνώσεών του.

Σὲ κανένα στάδιο ἡ γνώσις ἐκείνη δὲν προέρχεται ἀπὸ ἐμπειρία. Ἡ μονάδα δὲν ἔχει παράθυρα οὔτε κανενὸς εἴδους ἐπικοινωνία μετὸν ἐξωτερικὸ κόσμον. Ἀλλὰ ἡ κάθε μιὰ ἀντικατρεφτίζει ὀλόκληρον τὸν κόσμον, γνωρίζοντας ὅτι γνωρίζει ἀπὸ ἀπλὴ ἐνδοσκόπησις. Καὶ ἡ καθεμίᾳ ἀντανακλᾷ ὅλες τὶς ἄλλες σὲ διαφορετικὴ γωνία, οἱ δὲ γωνίες ποικίλλουν ἢ μιὰ μετὴν ἄλλη σὲ ἀπειροστικὸ βαθμὸ, ἔτσι πού στὴν ὀλόγητά τους ἀποτελοῦν ἀλληλουχία διαφοροποιημένων ἀτόμων. Καὶ ὁ ἴδιος νόμος τῆς ἀπειροστικῆς διαφοροποιήσεως παρατηρεῖται στὴ σειρά τῶν διαδοχικῶν ἀλλαγῶν, ἀπὸ τὶς ὁποῖες περνοῦν πάντα οἱ μονάδες, ἔτσι ὥστε νὰ κρατοῦν κανονικὴ τροχιά, ἐνῶ δὲ σπάζει ἢ συνέχεια τῆς ὑπάρξεως στὴ σειρά τῆς διαδοχῆς, ὅπως καὶ στὴ σειρά τῆς συνυπάρξεως. Εἶναι φανερὸ ὅτι δὲν ὑπάρχει θέσις γιὰ ἐλεύθερη θέλησις σ' ἕνα τέτοιο σύστημα. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Λαίμπνιτς μετὸν

ἀδυσώπητο φαταλισμό του, ὄχι μόνο θὰ παραδεχόταν τὴν αἰώ-
νια τιμωρία τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἀλλὰ καὶ θὰ τὴν
ὑποστήριζε ὡς ἠθικὰ πρόσφορη, μᾶς ἀναγκάζει νὰ καταδικάσωμε
τὴ θεολογία του ὡς ἐντελῶς παράλογη, ἢ ἐντελῶς ἀνειλικρινῆ.
Στὸ σύστημα τοῦτο ἡ ψυχὴ τοῦ ζώου καὶ τοῦ ἀνθρώπου θεω-
ροῦνται μονάδες ἀνωτέρας τάξεως, πὺ κατέχουν κεντρικὴ καὶ
κυρίαρχη θέσιν μέσα σ' ἓνα πλῆθος κατωτέρων μονάδων. Αὐτὲς
πάλι ἀποτελοῦν ἐκεῖνο πὺ ὀνομάζομε σῶμα τους καὶ ἐναλλάσ-
σονται **μὲ ἴσο βῆμα** μὲ τὶς πρώτες.

Ἐνῶ ἡ ἀντιστοιχία τῶν ἀμοιβαίων καταστάσεών τους ἔχει
κατὰ τὸ Λάϊμπνιτς, ἓνα τόσο ἰδιόρρυθμα οἰκεῖο χαρακτῆρα, ὥστε
τὰ φαινόμενα τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς θελήσεως φαίνονται ὅτι
προκύπτουν ἀπὸ αἰτιώδη ἀντίδραση καὶ ὄχι ἀπὸ μηχανικὴ προ-
σαρμογὴ σὰν ἐκείνη, πὺ μπορούμε νὰ φανταστοῦμε ὅτι ὑπάρχει
ἀνάμεσα σὲ δυὸ ρολόγια, κατασκευασμένα καὶ κουρντισμένα ἔτσι,
πὺ νὰ χτυποῦν τὴν ἴδια ὥρα στὸν ἴδιο χρόνον.

Ἡ θεωρία αὐτὴ γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς
εἶναι γνωστὴ στὴ φιλοσοφία ὡς **σύστημα προκαθορισμένης
ἀρμονίας**.

Θὰ ρωτοῦσε κανεὶς : Πῶς κάθε μονάδα μπορεί ἴσως νὰ
ἀντανακλᾷ ἄλλη μονάδα, ὅταν δὲν ξέρωμε τί συμβαίνει μέσα στὰ
σώματά μας τὰ ἴδια καὶ ἀκόμη λιγώτερο τί συμβαίνει στὸ σύμπαν ;

Ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι ὑπάρχει μιὰ ἀνάλογη διαφορὰ ἀνά-
μεσα στὶς καθαρὲς καὶ στὶς συγκεχυμένες ἀντιλήψεις. Οἱ πρώτες
δηλαδὴ ἀποτελοῦν τὴν πραγματικὴ καὶ οἱ ἄλλες τὴ δυναμικὴ
γνώση μας. Ἐνα δυσκολώτερο πρόβλημα εἶναι τὸ νὰ ἐξηγήσωμε
πῶς μιὰ ἀπλή μονάδα — ὁ Λάϊμπνιτς ἢ κανένας ἄλλος — μπορεί
νὰ εἶναι μὲ συνέπεια Μοναδολόγος μᾶλλον παρὰ σολιψίστας,
ὅταν πιστεύῃ μόνο στὴν ὑπαρξὴ του. Ἐδῶ ὅπως συνήθως πα-
ρουσιάζεται ὁ **ἀπὸ μηχανῆς θεός**. Κατὰ τὸ Ντεκάρτ : θεωρῶ τὸ
θεὸ τέλειον ὄν, τοῦ ὁποίου ἡ ἰδέα συνεπάγεται καὶ τὴν ὑπαρξὴ
του, μὲ τὴ δύναμη φυσικά, τὴ θέληση καὶ τὴ σοφία, νὰ δημι-
ουργήσῃ τὸν ἄριστον δυνατὸν κόσμον, ἓνα σύμπαν μονάδων, τὸ
ὁποῖο πάλι μὲ τὶς τέλειες ἀμοιβαῖες προσαρμογὰς του ἀποδει-
κνύει ὅτι ὑπάρχει Θεός.

Μιά πιὸ σπουδαία καὶ πραγματικῶς ἀπόλυτα ἀκαταμάχητη ἀντίρρηση ξεπηδᾷ ἀπὸ τὸν ὄρισμὸ τῶν μονάδων, ὅτι δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ὄντοίτητες πού ἀλληλοαντανακλῶνται. Διότι καὶ ἓνας ἄπειρος ἀριθμὸς ἀπὸ κνιτρεφτάκια, πού δὲν ἀντικατρεφτίζουν τίποτα παρὰ τὸ ἓνα τ' ἄλλο, θὰ κατέρρεαν μονομιᾶς μέσα στὸ ἀπόλυτο κενό. Καὶ μὲ τὴν ἐξαφάνισή τους καὶ ὁ δημιουργὸς τους ἐπίσης ἐξαφανίζεται. Μόνο ὁ Θεός, ἡ ἀνωτάτη μονάς, μᾶς εἶπαν, ἔχει σαφεῖς ἀντιλήψεις. Ἡ σαφήνεια ὅμως δὲν ἀξίζει, ὅταν ὁ Θεός δὲν ἔχη τίποτ' ἄλλο νὰ νοήσῃ, ἀπὸ ἓνα ἀπόλυτο κενό.

Ὁ Λαΐμπνιτς ἀπορρίπτει τὴν ἀντικειμενικότητα τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου. Καὶ τὸ ἀπατηλὸ ἄπειρο πλῆθος τῶν κενῶν ἐκείνων μορφῶν φαίνεται στὴ φιλοσοφία του ὅτι ἔχει ἀποκτήσει συνείδηση ἑαυτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΟΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

ΛΟΚ, ΜΠΕΡΚΛΕ·Υ', ΧΙΟΥΜ, ΚΑΝΤ.

Ἡ Ἐπιστημολογία, ἡ *θεωρία τῆς γνώσεως*, δὲν ἀρχίζει ἀπὸ τὴν νεωτέρα ἐποχή. Ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνας ἀνεβαίνει πρὸς τὰ πίσω, τουλάχιστο στὸν Ἐμπεδοκλῆ καὶ ἐμφανίζεται πλατειά στὰ προγράμματα τῶν μεταγενεστέρων σχολῶν. Καὶ ἡ γενικὴ ἀμφιβολία τοῦ Ντεκάρτ φαίνεται, ὅτι δίνει πρωτεύουσα θέση μέσα στὴ φιλοσοφικὴ διερεύνηση, στὴν ἐρώτηση: Πῶς μποροῦμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι γιὰ κάτι; Ἡ παράδοξη ὅμως βεβαιότητα, μὲ τὴν ὁποία οἱ Καρτεσιανοὶ μεταφυσικοὶ παρουσίαζαν τὶς ριψοκίνδυνες ὑποθέσεις τους ὡς ἐξακριβωμένες διαπιστώσεις, ἀπόδειξεν ὅτι γι' αὐτοὺς ἔλεγχος τῆς ἀλήθειας σήμαινε καθεὶ πού ἐλέχθη γιὰ ἓνα πράγμα, τὸ ὁποῖο σὲ ἄλλες βάσεις πάνω πίστευαν ὅτι ἦταν ἀληθινό. Πραγματικὰ ἐκεῖνο πού ὀνομάζουν λογική, δὲν ἦταν σχεδὸν τίποτα περισσότερο ἀπὸ μιὰ σκεπασμένη ἐπίκληση πρὸς τὴν αὐθεντία, μιὰ ὑπόδειξη ὅτι καθῆκον τῆς φιλοσοφίας ἦταν νὰ συμφιλιῶνῃ τὶς παλιὲς πεποιθήσεις μὲ τὶς νέες. Καὶ ὁ τελευταῖος μεγάλος δογματικὸς, ὁ Λαΐμπ-